

публики начали поставку воинским частям автомашин, тракторов, лошадей и др. транспортных средств. Состояние части автотранспорта, приписанного к воинским подразделениям оказалось неудовлетворительным: запасных частей, авторезины на машинах не было. Некоторые из автомашин были доведены до такого состояния, что в дальнейшей эксплуатации были непригодны. Ситуация усугублялась тем, что ряд руководителей предприятий и учреждений стремились или уклониться от сдачи воинским частям автотранспорта, или поставить им автомашины в плохом состоянии. Как это сделал председатель колхоза деревни Красная Слобода Паричского района Пташинский, который заставил шофёра вывести машину из строя с целью не посылать её в райвоенкомат. Заведующий районным финансовым отделом Узденского райисполкома Желудкевич во время проведения мобилизации снял со своей машины аккумулятор и в таком состоянии доставил её в военкомат [3, л. 60]. Такая ситуация объяснялась прежде всего тем, что многие из этих лиц, не оценив в полной мере важность ситуации, полагали, что мобилизация транспортных средств и военнообязанных в стране происходит всего лишь по причине предстоящих военных маневров Красной Армии. И поэтому они были озабочены, прежде всего, выполнением плановых показателей.

Значительная часть единоличников саботировала поставку лошадей. В докладной записке военному отделу Гомельского обкома КП(б)Б органами НКВД сообщалось, что единоличники часто приводят лошадей к зданию райвоенкомата, привязывают к забору, а сами уходят, бросая тем самым лошадей. Единоличник деревни Слобода, чтобы не отдавать лошадь в РККА, ударил её по ноге. Лошадь захромала, и была забракована [6, л. 80-81]. Со стороны данных лиц это были своего рода формы протеста против той политики, которую проводила в отношении к ним советская власть: высокого налогообложения, сселения с хуторов и т. д.

Постановлением Комитета Обороны от 12 сентября 1939 г. с 18 часов того же дня для выполнения военных перевозок по БУС вводился в действие воинский график на железных дорогах европейской части страны. Сокращались гражданские перевозки, железнодорожные станции получили 500 тыс. тонн мобилизационного запаса угля. Тем не менее, воинский график был сорван, и транспорт работал неудовлетворительно [1, с. 284]. В связи с чем, первый секретарь ЦК

КП(б)Б П. Пономаренко в докладной записке секретарю ЦК ВКП(б) Г. Маленкову отмечал, что в первые дни мобилизации имелись факты нечёткой работы на некоторых железнодорожных станциях [9, л. 82].

В результате подготовки к Польской кампании 1939 г. в войска БОВО в период с 7 по 16 сентября было призвано 380067 резервистов. Из них: начсостава – 15074, младшего начсостава – 37006, рядового состава – 327987 человек. Всего в БУС приняло участие по Белорусскому Особому Военному Округу 6 стрелковых, 2 кавалерийских и 1 танковый корпус, 18 стрелковых и 6 кавалерийских дивизий, 8 танковых и 1 моторизованная бригады [1, с. 285]. Только по Минской области в воинские части было мобилизовано 70444 человека. Из них: комначсостава – 3680, младшего комначсостава 8261, рядовых – 58503 человека. Предприятиями, организациями, колхозами, частными лицами области было отправлено 263 легковых автомашины, 1453 грузовых, 18 спецмашин, 54 трактора, 18 тракторных прицепов, 37 мотоциклов, 1282 парных и 517 одноколесных повозок и т. д. По Витебской области было мобилизовано 1170 машин, 26 мотоциклов, 108 тракторов, 53 тракторных прицепа, 19492 лошади, 2217 повозок [4, л. 53]. Таким образом, несмотря на определённые сложности, БССР сыграла значительную роль в военно-технической подготовке похода Красной Армии в Польшу.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Мельтюхов М.И. Советско-польские войны. Военно – политическое противостояние. – М., 2001.
2. Государственный архив общественных объединений Гомельской области (далее: ГАОО Гом. обл.). Ф. 349. Оп. 3а. Д. 149.
3. Там же. Ф. 702. Оп. 1. Д. 64.
4. Национальный архив Республики Беларусь (далее: НАРБ). Ф. 4. Оп. 37. Д. 6.
5. Государственный архив Минской области. Ф. 1. Оп. 1а. Д. 51.
6. НАРБ. Ф. 4. Оп. 21. Д. 1519.
7. Там же. Д. 1713.
8. Там же. Д. 1578.
9. Там же. Д. 1519.
10. ГАОО Гом. обл. Ф. 451. Оп. 3а. Д. 52.

УДК 947.084.8-054.73(476)

Харытановіч С.С.

ПЛАНЫ “ТРЭЦЯГА РЭЙХА” ПА РАБАВАННЮ НАСЕЛЬНІЦТВА НА ТЭРЫТОРЫІ УСХОДНЯЙ ЕЎРОПЫ І ІХ АЖЫЦЦАЎЛЕННЕ НА ПРЫКЛАДЗЕ ЛЁСУ ЖЫХАРОЎ ПІНШЧЫНЫ – ОСТАРБАЙТЭРАЎ (1941-1945 гг.)

Генеральны план “OST” павінен быў стаць асноўным дакументам для правядзення фашысцкай экспансіі на Ўсход. Гісторык з ФРГ Хёне лічыць, што першая размова аб гэтым плане паміж Гімлерам і Гітлерам адбылася ў 1940 годзе [4, с. 314]. Вядомы таксама прозвішчы дзвух чыноўнікаў, якія працавалі над планам: прафесар Конрад Мейер-Хетлінг і брыгадэнфюрэр СС Ульрых Грэйфельт. Першы варыянт быў прадстаўлены Гітлеру 15 ліпеня 1941 года, другі – асноўны – 28 мая 1942 года, трэці быў падрыхтаваны ў канцы 1942 года. Мэтай генеральнага плана “OST” была “германізацыя” захопленых тэрыторый на Усходзе. Для гэтага планавалася “высяленне” 31 мільёна, у іншых вымярэннях – 46-51 мільёнаў мясцовых жыхароў з тэрыторыі Чэхіі, Польшчы, краін Пры-

балтыкі, Інгерманландыі (так называлі тэрыторыю Наўгародскай, Пскоўскай і Ленінградскай абласцей), Беларусі, Украіны, Крыма [4, 309].

24 красавіка 1942 года ў дакуменце “Заўвагі і прапановы па генеральнаму плану “OST” рэйхсфюрэр Гімлер пісаў: “Калі Кузнецкая, Навасібірская і Карагандзінская прамысловыя вобласці пачнуць працаваць на поўную магутнасць, будзе патрэбна вялікая колькасць працоўнай сілы, асабліва тэхнічных работнікаў. Чаму б валонскім інжэнерам, чэшскім тэхнікамі, венгерскім камерсантам і ім падобным (сюды далучаліся і заходнія ўкраінцы) не працаваць у Сібіры?” [4, 310]. Але наконт тэрміна “высяленне” ёсць і іншае меркаванне. Так, обергрупенфюрэр генерал войск СС фон дэм Бах-Зелёўскі на допыце ў Нюрнбер-

Харытановіч Сяргей Сцяпанавіч, ст. выкладчык кафедры СПіН Брэскага дзяржаўнага тэхнічнага ўніверсітэта. Беларусь, БГТУ, 224017, г. Брест, ул. Московская, 267.

ге заявіў: “Я лічу, што метады германскіх улад рэальна прывялі б да знішчэння каля 30 мільёнаў славян, калі б сітуацыя, у выніку, не змянілася” [4, 328].

Падлягалі “высяленню”: яўрэі – 100 %; палякі – 80-85 %; літоўцы, латышы, эстонцы – 50 %; галійцы, заходнія ўкраінцы – 65 %; беларусы – 70 %. На працягу, прыкладна, 30 год планавалася пасяліць на землях Усходу каля 10 мільёнаў нямецкіх каланізатараў [3, 270].

Адносна рускага насельніцтва Гімлер выказаў наступныя меркаванні: “Мы павінны праводзіць палітыку па змяншэнню насельніцтва. Трэба прапагандзіраваць дабраахвотную стэрылізацыю, не дапускаць барацьбы за памяншэнне дзіцячай смертнасці, не дазваляць навучанне па нагляду за немаўлятамі і мерам прафілактыкі супраць дзіцячых захворванняў... Для нас, немцаў, важна аслабіць рускіх у такой ступені, каб яны не здолелі перашкаджаць нам усталяваць нямецкае панаванне ў Еўропе” [4, 312].

Была падлічана і вартасць каланізацыі – каля 45 мільярдаў нямецкіх марак.

Генеральны план “OST” прадугледжваў хуткую і канчатковую ваенную перамогу над СССР. Адзел “Замежныя арміі” у Вярхоўным камандаванні вермахта выдаў 23 студзеня 1941 года “Інструктыўны ліст”, дзе абвешчана, што Чырвоная Армія не з’яўляецца сучасным войскам і не здольна весці сучасную вайну. А ў мемарандуме Упаўнаважанага па цэнтралізаванаму рашэнню ўсходне-еўрапейскай прасторы ад 2 красавіка 1941 года паведамлялася: “Ваеннае сутыкненне з СССР прывядзе да надзвычайна хуткай акупацыі значнай тэрыторыі. Магчыма, што за першымі ўдарамі германскіх узброеных сіл вельмі хутка адбудзецца поўная ваенная катастрофа Савецкага Саюза. У гэтым выпадку акупацыя тэрыторыі ўяўляла бы сабой не столькі ваенную, колькі адміністрацыйную і эканамічную праблему” [4, 306].

Першыя крокі па выкананню генеральнага плана “OST” паказалі, што Германія не толькі не мела лішка насельніцтва, але і наадварот, мела патрэбу ў працоўнай сіле. Да 1941 года ў Польшчу было пераселена толькі каля 200 тысяч немцаў замест планаваных 2 мільёнаў. Ім было раздзелена 47 тысяч сялянскіх гаспадарак агульнай плошчай 9,2 мільёнаў гектараў, рамеснікі атрымалі 20 тысяч прадпрыемстваў [3, 275]. У той жа час колькасць рабочых, гвалтоўна ўгнаных на працу ў Германію на канец 1940 года дасягнула 350 тысяч чалавек, а ў сярэдзіне 1941 года складала 1,3 мільёна чалавек. Гэты жудасны механізм угону ў рабства грамадзянскага насельніцтва павінен быў з яшчэ большай жорсткасцю працаваць і на акупаванай тэрыторыі Савецкага Саюза.

Яшчэ да пачатку ваеннай агрэсіі ў адносінах СССР у дакуменце, вядомым Нюрнбергскаму Трыбуналу пад назвай “Зялёная папка Герынга”, цэлая глава “Выкарыстанне працоўнай сілы, прыцягненне мясцовага насельніцтва” змяшчала палажэнне аб тым, што “рабочыя коммунальных прадпрыемстваў нефтядобываючых, перапрацоўваючых устаноў, хранилищ и т. д. принуждаются к продолжению их работы под угрозой наказания” [5, 637].

“Тэрэтык” рабскай працы обергрупенфюрэр СС Отто Олендоф зазначаў, што нават у гады вайны, у экстрэмальных умовах “арыйцаў, вышэйшую расу, нельга рабіць дадаткам машын” [4, 292]. Такім чынам, значная частка мерапрыемстваў акупацыйнай палітыкі Германіі мела мэтай ператварэнне мясцовага насельніцтва ў рабоў “Трэцяга рэйха”.

Акупаваны нямецкімі вайскамі 5 ліпеня 1941 года горад Пінск і наваколле былі ўключаны ў генеральны округ “Валынь – Падолля” (рэйхскамісарыят “Украіна”) і атрымалі статус округа. У Пінску, які стаў цэнтрам округа, быў створаны окружны камісарыят (гэбіцкамісарыят) – орган, кантралюючы ўсё грамадзянскае кіраванне. На чале яго стаў окружны камісар Паўль Герхард Кляйн. Гебіцкамісарыят складаўся з шасці аддзелаў: адміністрацыйнага, фінансавага, гаспадарчага, харчовага, працоўнага і палітычнага. 6 ліпеня 1941 года акупацыйныя

ўлады аператыўна сфарміравалі орган грамадзянскай улады – “Пінское Городское Управление (магистрат)», кіраўніком якога быў пастаўлены бургамістр С. Кірылаў. Паралельна з грамадзянскай адміністрацыяй на тэрыторыі Пінскага округа дзейнічаў паліцэйскі і ваенны апарат.

Становішча на ўнутраным германскім працоўным фронце летам 1941 года было далёка не такім станоўчым, як на ваенным. Упраўленне ваеннай эканомікі і зброі паведамляла аб 800-тысячнай “дзірке” ў працоўным балансе адной толькі ваеннай эканомікі [9, 52]. 7 лістапада 1941 года адбылася нарада “Аб выкарыстанні рускай рабочай сілы” з удзелам Герынга [5, 639]. 19 снежня 1941 года дзяржаўны міністр для занятых усходніх абласцей выдае дырэктыву, па якой жыхары гэтых абласцей ва ўзросце ад 18 да 45 год падлягаюць “публічнай трудовай павіннасці”. Невыкананне гэтага распараджэння караецца арыштам або турмой. Справы падсудны асобным судам [1]. Спачатку меркавалася, што да насельніцтва ў так званых “новых абласцях”, анэксіраваных СССР у 1939 – 1940 гадах, трэба адносіцца больш-менш лаяльна. Былі прапановы не вербаваць, а як бы адкамандзіроўваць людзей з забеспячэннем харчавання, кішэнных грошаў і грашовай дапамогі для застаўшайся дома сям’і. Па такой схеме працаўладкаваліся каля 10-12 тысяч украінскіх гарнякоў у германскай горназдабычы. Але ў гэтым сэнсе паказальна дырэктыва ад 28 ліпеня 1941 года, у якой гаварылася, што генерал-фельдмаршал Кейтэль не задаволены тым, што ў наваколлі Львова мясцовым рабочым выплочваюць зарплату ў памеры 25 рублёў. “На руской тэрыторыі должны использоваться другие правила, чем в Западной Европе” [9, 52].

31 снежня 1941 года гэбіцкамісарам г. Пінска і Пінскай акругі Кляйнам былі падпісаны “Временные правила для исчисления налогов на 1942 год”. Гэтая сістэма павінна была ўпарадкаваць адміністрацыйнае і гаспадарчае жыццё. Адначасова мелася добрая магчымасць правесці рэгістрацыю ўсяго, у тым ліку і працаздольнага насельніцтва.

10 студзеня 1942 года выйшлі два загады. Першы – Гітлера, які афіцыйна зафіксаваў пераход да канцэпцыі доўгатэрміновай вайны. Другі – Герынга, які паведамляў, што “в течение ближайших месяцев использование рабочей силы приобретает еще большее значение” [5, 639]. Ведомства па чатырохгадоваму плану выдала кантрольную лічбу вярбоўкі рускіх грамадзянскіх асоб для патрэб Рэйха – 200 тысяч асоб. Прадугледжвалася “класічная”, гэта значыць дабраахвотная, вярбоўка [9, 52].

Для падрыхтоўкі і правядзення мабілізацыі насельніцтва міністэрства прапаганды выпусціла: 398 тысяч плакатаў, 7 невялікіх брашур тыражом 700 тысяч экзэмпляраў, лістовак – 1870 тысяч. Праводзілася каля 3 тысяч выстаў, былі падрыхтаваны два спецыяльных фільмы, два другіх здымаліся [5, 774]. Выдаваўшаяся з 8 ліпеня 1942 года акупацыйнымі ўладамі на ўкраінскай мове “Пінская газета” змяшчала прамыя заклікі да насельніцтва ехаць працаваць у Германію [7]. Дабраахвотная мабілізацыя праводзілася з размахам. Як сродак агітацыі выкарыстоўваліся публікацыі лістоў людзей, якія ўжо працавалі ў Германіі. Але разлікі на дабраахвотнасць не апраўдаліся. Фрыц Заўкель – гаўляйтар Цюрынгіі, які 21 сакавіка 1942 года быў прызначаны генеральным упаўнаважанным па працоўным рэсурсам, прызнаваў, што “из 6 миллионов иностранных рабочих едва ли наберется 200 тысяч добровольно согласившихся ехать на работу в Германию” [5, 680].

21 снежня 1942 года Розенберг пісаў у лісце Заўкелю: “Отчёт, который я только что получил, показывает, что рост партизанской деятельности в оккупированных восточных районах объясняется, главным образом, тем фактом, что методы, которые применяются для добывания рабочей силы в этих районах, являются насильственными методами массового угона. Люди, таким образом, могут избежать своей судьбы только тем, что уходят в леса и вступают в партизанские отряды” [5, 710].

Згодна з архіўнымі дадзенымі, менавіта з вясны 1943 года пачынаецца масавы вывоз насельніцтва Піншчыны на прымусовую працу ў Германію, прычым праводзіўся ён самымі вар’яцкімі метадамі. 19 сакавіка 1943 года ў загадзе па вайсках СС гаварылася: “Если есть необходимость, следует сжигать деревни, а всё население должно быть предоставлено в распоряжение начальника по набору рабочей силы.” [5, 711].

Прычынамі такой змены палітыкі нямецкіх акупацыйных улад у адносінах да метадаў вярбоўкі насельніцтва на працу ў Германію вясной 1943 года з’яўляецца паражэнне нямецкіх войск пад Сталінградам, недахоп таннай рабочай сілы і неэфектыўнасць дабраахвотнай працоўнай мабілізацыі. Трэба таксама мець на ўвазе, што ў гэты перыяд значна пашырыўся патызанскі рух на акупаванай тэрыторыі.

Захавалася форма загада, які распаўсюджвалі ў вёсках Пінскага раёна, жыхары якіх падлягалі перасяленню ў Германію для працы у сельскай гаспадарцы. Насельніцтву гаварылася, што “за оставленное имущество ручается Германское государство, которое возвратит его по окончании войны”. Фактычна, за гэтым пунктам загада стаяла тое, што большасць вёсак спалвалі, каб маёмасць не засталася партызанам, а таксама, каб людзі не імкнуліся вяртацца і не супраціўляліся ад’езду.

Жыхарам Пінска, якія павінны былі ехаць на працу ў Германію, дасылаўся “призывной приказ”: “Вы должны явиться (дата) в 7 часов утра на приёмочный пункт по улице Театральной, 8 в связи с отбытием в Германии своей 2-летней трудовой повинности. Отбор и медицинский осмотр будет производиться в приёмочном пункте. Принести с собой: документы, рабочую одежду, крепкую обувь, бельё и продовольствие на 4 дня. В случае невыполнения этого приказа Вы и Ваша семья будут принудительным порядком доставлены в жандармерию” [2].

Нават у 1944 годзе, калі ваенная ініцыятыва канчаткова перайшла да СССР, калі да вызвалення Беларусі заставаліся лічаныя месяцы, вывоз у рабства мясцовага насельніцтва не прыпыняўся.

Мемарандум ад 12 чэрвеня 1944 года, знойдзены ў паперах Розенберга, прадугледжваў: “Группа армий «Центр» намеревается захватить 40-50 тысяч подростков от 10 до 14 лет и направит их в рейх. Предполагается использовать их на немецких предприятиях в качестве подмастерьев и учеников. Эта мера направлена не только на предотвращение прямого пополнения численности армий противника, но на сокращение его биологического потенциала” [6, 337].

15 чэрвеня 1944 года выйшаў сакрэтны загад. Па Пінскай акрузе адказнасць за яго выкананне неслі акружнае кіраўніцтва і працоўны адзел горада Пінска. Загад прадугледжваў наступнае: “... Истребление провести в боевом порядке с расчетом одновременного охвата двух, трех деревень. Чтобы не допустить уход людей в леса, необходимо назначенные места под утро окружить и с наступлением дня провести истребление. Одновременно представители Рабочего Отдела и Окружного командования должны вручить повестки выделенным лицам и доставить их на сборные пункты Пинска и Янова. Работоспособной семьей считается та семья, где число работоспособных на 2 больше неработоспособных. Дети от 10 лет считаются работоспособными. До самой семьи принадлежат прадеды, деды, родители и дети, а также дяди, тетки и др., если работоспособны. Работоспособными считаются мужчины от 14 до 55 лет включительно и женщины от 14 до 50 лет... В районах, где находятся бандиты, работоспособные должны охраняться особыми частями. Целесообразно было бы, если бы комендатура подготовила транспорт для отправки людей на сборные пункты” [2].

У выніку за гады нямецка-фашысцкай акупацыі Піншчыны з чэрвеня 1941 па ліпень 1944 года ў няволлю было ўгнана 10 782 чалавека: з горада Пінска – 6 373 чалавека, у тым ліку

мужчын – 2 734, жанчын – 3 639; з Пінскага раёна – 4 409 чалавек, у тым ліку мужчын – 1 973, жанчын – 2 436 [2]. За кожнай такой лічбай чалавечы лес. Да таго ж няма гарантыі, што яны поўныя. Апошні тэрмін вывазу насельніцтва на працу у Германію, які аўтар знайшоў па апытальных лістах, 11 ліпеня 1944 года, гэта значыць за тры дні, да вызвалення г. Пінска ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў.

Транспартыроўка людзей на працу у Германію, згодна з успамінамі сведкаў, адбывалася па наступнай схеме: пад канвоем іх накіроўвалі у лагер у г. Пінск, дзе рабілі медыцынскі агляд, затым грузілі у таварныя вагоны па 50 – 80 чалавек. Пад час руху вагоны зачыняліся на замок, да таго ж іх суправаджалі нямецкія салдаты. У суткі на аднаго чалавека выдавалася каля 200 грамаў хлеба і паўлітра вады. Праз пяць-шэсць дзён оstarбайтэры прыбывалі ў Германію. Далей адбывалася размеркаванне ў розныя галіны нямецкай эканомікі.

Тыя, хто працаваў у прамысловасці, жылі ў ахоўваемых арбайтлагерах за калючым дротам. Працавалі па 10-12 гадзін у суткі. У дзень атрымлівалі па 200 грамаў хлеба і 500 грамаў супу з бруквы. Зарплата вагалася ад 15-20 да 40 марак у месяц. Абудак на драўлянай калодцы і адзенне атрымлівалі за наяўны разлік. Акрамя таго існавала сістэма штрафаў і пакаранняў ад біцця палкамі да крэцэра і адпраўкі ў канцлагер [2]. З успамінаў оstarбайтэра: “... Из лагеря на завод направили как рабочего, снаряды делали, а за спиной надсмотрщик. Чуть резец запорешь – палкой по спине. Но вредили как могли, хотя и в концлагерь, на смерть могли отправить ” [3 архіва аўтара. – С.Х.].

У чэрвені 1944 года міністр узбраенняў Шпеер скардзіўся Гітлеру, што з заводаў кожны месяц уцякаюць 30-40 тысяч імперскіх рабочых [4, 295]. Усекачоў змяшчалі ў канцлагера, каб выкарыстоўваць у якасці рабоў СС. Фактычна, з красавіка 1942 года стала ўжывацца тэорыя знішчэння працаў. Прыбытак ад аднаго такога раба пры сярэдняй працягласці жыцця ў 9 месяцаў складаў прыкладна 1631 марку. У такіх жудасных падліках улічваліся нават выдаткі ад крэмацыі і дадатковы прыбытак ад выкарыстання касцей і пеплу [4, 296].

Яшчэ адной галіной нямецкай эканомікі, дзе шырока выкарыстоўвалася праца оstarбайтэраў, была сельская гаспадарка. Для атрымання работніка, работніцы або сям’і з Усходу баўэр павінен быў напісаць заяву на імя акружнага кіраўніка нацыянал-сацыялістычнай партыі і заплаціць пэўную суму грошай, прыкладна 10-15 нямецкіх марак за чалавека. Працоўны дзень працягваўся 12 гадзін. За працу атрымлівалі 25-40 марак у месяц. Гэтыя грошы ішлі ў асноўным на набывце адзення і абутку па спецыяльных картках. У дзень атрымлівалі па 200-300 грамаў хлеба, раніцай і ўвечары – суп з бруквы [2]. Але трэба зазначыць, што ўмовы, у якіх жылі оstarбайтэры, працуючы ў сельскай гаспадарцы, не былі аднолькавымі для ўсіх, а часта залежылі ад гаспадароў, да якіх траплялі людзі. Нават у апытальных лістах “для возвратившихся на родину из германской неволи” ў графе “краткое изложение фактов издевательства, насилия, истязаний, побоев” даволі часта можна сустрэць: “Не было”. У асноўным гэта тычыцца людзей, якія працавалі, менавіта, у сельскай гаспадарцы.

Што ж да правоў оstarбайтэраў, акрэсленых у афіцыйных распараджэннях нямецкіх улад, то кожны рабочы з Усходу два разы ў месяц мог напісаць і адправіць ліст да родных. У раёнах з грамадзянскім кіраваннем – рэйхскамісарыяце Украіна і рэйхскамісарыяце Остлянд (Беларусь) – дазвалялася прымаць лісты і пакеты да 250 грамаў. Забараняліся малюнкi, скарачэнні, падкладкі. На кожным канверце або паштоўке трэба было ставіць сіні крыж. З 25 лістапада 1942 года дазвалялася дасылаць толькі паштоўкі з аплачаным адказам. Прыкладна з другой паловы 1943 года патак лістоў значна скараціўся. Оstarбайтэрам забаранялася карыстацца чыгуна-

чным, аўтамабільным і іншымі відамі грамадскага транспарту. Для іх не існавала паняцце “вольны час”, забараняліся таксама шлюбныя адносіны. Такім чынам, становішча большасці старбайтэраў можна параўнаць са становішчам нявольнікаў.

Згодна з абвінаваўчым актам Нюрнбергскага працэса, з тэрыторыі СССР германскія акупацыйныя ўлады прымусова вывезлі 4 978 735 чалавек грамадзянскага насельніцтва. З тэрыторыі Беларусі было вывезена каля 380 тысяч чалавек [9, 55].

“Славяне призваны работать на нас. Когда же мы перестанем в них нуждаться, они могут преспокойно умирать. Поэтому немецкая система здравоохранения, обязательные прививки для них излишни. Размножение славян нежелательно. Они могут пользоваться противозачаточными средствами или делать аборт. Чем больше, тем лучше. Образование опасно. Вполне достаточно, если они смогут считать до ста. Мы можем им оставить религию как средство отвлечения. Что касается пищи, то они не должны получать ничего сверх того, что абсолютно необходимо для поддержания жизни. Мы господа. Мы превыше всего” [6, 329]. Як бачым, словы Розенберга, міністра для занятых усходніх абласцей, ёміста адлюстроўваюць ту праграму мерапрыемстваў у адносінах да славянскага насельніцтва, якая была запланавана і праводзілася Трэйм рэйхам на справе. Але сітуацыя на фронце ўжо была не на карысць Германіі. Яе паражэнне ў вайне было толькі справай часу.

23 сакавіка 1945 года выйшаў загад аб сканцэнтраванні ўсяго насельніцтва разам з остарбайтэрамі і ваеннапалоннымі ў цэнтры рэйха [9, 55]. Магчыма, “остам” адводзілася яшчэ і роля жывога шчыта ад бомбавых удараў. Акрамя таго дзе-нідзе адбываліся і масавыя растрэлы людзей адступаючымі нямецкімі салдатамі. Так, 26 сакавіка 1945 года, за шэсць дзён на прыходу амерыканцаў, у лагеры Хірценхан былі растрэляны 81 жанчына (“остаўкі” і полькі) і шэсць мужчын [9, 54].

УДК 93(476)+801.3

Гримальскайце Д., Синчук И.

О ТЕРМИНЕ *ЛЕТУВИСЫ* БЕЛОРУССКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ 1990-Х ГОДОВ

В последнем десятилетии 20 в. в белорусской историографии прижился термин *летувисы* и его производные (например, *летувисская* историография). В работах белорусских историков встречаются утверждения, что данное слово является самоназванием современных литовцев. В нашей короткой работе-реплике будут отсутствовать отсылки к соответствующим трудам белорусских историков, поскольку мы не преследуем цель задеть кого-либо, но лишь обратить внимание на нелепо сложившуюся ситуацию.

1. Самоназвание литовцев

Начнем с категорического утверждения, что **термин *летувисы* не является автоэтнонимом современных литовцев**. Попытка образовать в каком-либо восточнославянском языке от слова *летувисы* единственное число даст “летувис” для мужского рода и “летувиска” для женского рода. Если первая форма точно соответствует литовскому слову, то вторая определенно режет слух даже носителю восточнославянского языка, и вовсе невероятным является предположение, что его может использовать женщина-литовка для определения своей национальности.

Стоит более подробно рассмотреть группу однокоренных литовских слов, указывающих на национальность титульного этноса Литвы (табл. 1).

Форма *lietuviai* (м.р., мн.ч.), являющаяся названием муж-

Такім чынам, остарбайтэрам у ліку іншых давялося спаўна зведаць усі жахі вайны.

Вяртанне на Радзіму пасля вызвалення для большасці былых інтэрніраваных савецкіх грамадзян праходзіла праз сетку спецыяльна створаных “сборно-пересыльных и проверочно-фильтрационных пунктов и лагерей НКВД”.

Фактычна, дзяржава, зняўшы з сабе адказнасць за акупацыю значнай часткі сваёй тэрыторыі нямецка-фашысцкімі захопнікамі, што дало магчымасць апошнім прымусова вывезці на працу ў Германію мільёны людзей, вялікую долю віны за гэта пераклала на рэпатрыянтаў. Яны яшчэ доўгія дзесяцігоддзі саромеліся ўспамінаць гэтую частку сваёй біяграфіі.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ:

1. Дзяржаўны архіў Брэсцкай вобласці. Ф. 120. Оп. 1. Д. 8
2. Філіял Дзяржаўнага архіва Брэсцкай вобласці ў г. Пінску. Ф. 118. Оп. 1. Д. 9, 34, 103, 120.
3. Безыменский Л. А. Разгаданные загадки третьего рейха: 1933-1941. – М., 1981. – 384 с.
4. Мельников Д. Е., Черня Л. Б. Империя смерти: Аппарат насилия в нацистской Германии: 1933-1945. – М.: Политиздат, 1989. – 457 с.
5. Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками. Сб. материалов в 7 томах. Т. 3. – М., 1958. – 841 с.
6. Ширер У. Взлет и падение третьего рейха. М., 1991. Т. 2.
7. “Піньска газета” (орган окружного комісара в Пінську). 1943. № 26.
8. Земсков В.Н. К вопросу о репатриации советских граждан 1944-1951 гг. // История СССР. 1990. № 4.
9. Полян П. “ОСТы” – жертвы двух диктатур // Родина. 1994. № 2.

чин-литовцев, совпадает с собирательным термином *lietuviai*, обозначающим группу литовцев мужского и женского пола.

Очевидным отличием литовского языка от восточнославянских языков является богатство специальных форм для образования единственного и множественного числа уменьшительных форм для обозначения литовцев-подростков, аналогом которых является единственная форма для обозначения девушек в восточнославянских языках – типа “белорусочка”, “литовочка”.

Самоназванием современных литовцев в литовском языке является слово *летувяй* (именительный падеж, множественное число).

Восточнославянские языки в плане образования форм автоэтнонимов гораздо беднее (например, см. табл.2).

Система склонений литовского языка отличается от белорусского и русского языков наличием звательного падежа (впрочем, представленного в некоторых говорах на территории Беларуси в районе белорусско-украинского пограничья).

Стоит отдельно рассмотреть прилагательные, обозначающие в литовском языке принадлежность к литовцам, поскольку чаще всего в белорусской исторической литературе используется именно прилагательное *летувиский* (кстати, давно устоявшийся однокоренной рассматриваемому неологизму термин *литуанистика* в восточнославянских языках пишется через *и*).

Гримальскайце Даля, заведующая отделом нумизматики Национального музея Литвы.